

Vojakkalan kalastus

Elämää kalastuksen ympärillä Yli- ja Alavoikkalan kylissä

Jarno Niskala

Maalauksen omistaja Reino Pelttari (kuva Kirsti Pelttari)

Jarno Niskala

Vojakkalan kalastus

Elämää kalastuksen ympärillä Yli- ja Alavojakkalan kylissä

Kirjoittaja: Jarno Niskala
Taitto ja kuvitus: Arto Huhta
Tornionlaakson kesäsiika -hanke

2018

Paino: Erweko Oy

Sisällys

1. Vojakkalan kalastus - Elämää kalastuksen ympärillä	
Yli- ja Alavojakkalan kylissä	9
Historiallinen kylä	9
Karsinapato	10
Sumisaaren eli Alavojakkalan karsina.....	11
Kenttäsaari	14
Törmän karsinapato	16
Muistikuvia Alavojakkalasta	17
Verkkopyynti	18
Uistelu ja Tuohustus	20
Kapraalin uistimet	21
Lippous ja rantapadot	22
Vuorolippous	26
Kalastuskunnat	27
Kalaruokaa	28
Lähteet.....	31

Kylien apajapaikkoja

Eetu Iston maalaus, Sumisaaren karsinapato 1902. Henkilöt vasemmalta Juho Isto, Juho Pelttari, J. P. Stenudd, Tuomas Wasserman, Juho Kapraali ja lida Kvist. Maalauksen omistaja Reino Pelttari (kuva Kirsti Pelttari)

1. Vojakkalan kalastus

Elämää kalastuksen ympärillä Yli- ja Alavojakkalan kylissä

Historiallinen kylä

Vojakkala jakautuu kahteen kylään, Yli- ja Alavojakkalaan. Vojakkala on suhteellisen alavaa seutua, jota paikoin leveänä kulkeva joki halkoo myös moniksi saariksi. Joessa on laajoja suvantoja, joista suurimmat ovat Ojanlahti sekä Oravaisensaaren alapuolella oleva suvanto. Vojakkalassa on myös koskia, Kukkolan kosken alajuoksu, Isonärä ja Vähänärä sekä pienempiä virtapaikkoja.

Seutu on historiallisesti jokivarren ydinalueita. Vojakkala on ollut eräänlainen portti Tornionlaaksoon. Siellä oli vanhan asutuksen keskittymä, ja siellä asuivat mahtavat pirkkalaissuvut. Vojakkalan kylä alueellisesti laajeni jokivarresta myös sivummalle. Yli- ja Alavojakkalasta asutus levisi Kantojärven, Arpelan ja Kourilehdon suuntiin. Taloja rakennettiin näin myös näiden pienempien jokien varsiin, Liakanjoelle ja Kaakamajoelle. Joen länsipuolella asumuksia tehtiin Vojakkalan erämaajärvien rannoille.

Oravaisensaari ympäristöineen sekä Ylivojakkalan ranta ovat olleet keskeisiä vanhimman asutuksen paikkoja. Oravaisensaarella asuivat pirkkalaissuvuista Alatalo ja Oravainen. Alatalosta tuli myös länsipuolen Palon isäntä. Pirkkalaiset kävivät kauppaa lappalaisten kanssa jo 1200-luvulta alkaen, ja myöhemmin he kantoivat myös veroja. Pirkkalaisilla oli vanhastaan hyvä tuntemus Lapista, jossa he liikkuiivat kauppamatkoillaan. Myös Ylivojakkalassa asuivat vastaavat merkittävät suvut Pakkaset, Kuuret ja Peräntie. (Vuento 1990.)

Lohenkalastus oli keskeinen tulon ja elannonlähde Vojakkalassa, ja se oli merkittävää vielä 1900-luvulle asti. Vojakkalassa oli 1500-luvulla eniten nuottakuntia Tornionjoella. 1600-luvun alussa nuotanveto vaikeutui tulvan pilattua joenpohjaa. Silloin alettiin rakentaa lohipatoja, joita tuli Vojakkalaankin lukuisia. Rikkailla taloilla saattoi olla maa- ja kalastusomistuksia myös muissa kylissä. Esimerkiksi Karungin kalastus oli Vojakkalan talojen hallussa. 1600-luvun lopulla tilojen elinkelpoisuutta tarkemmin arvioitaessa Ylivojakkalassa todettiin olevan hyvä lohenkalastus ja nuottakalastusta. Alavojakkalassa oli myös hyvä lohenkalastus sekä merikalastusta. Esimerkiksi Palon tilalla harjoitettiin voimallista meripyyntiä. (Vuento 1990.)¹

Ala- ja Ylivojakkalan taloilla olivat suurimmat osuudet Tornionjoen lohenkalastukseen (vuodet 1791-1891). Lohenkalastus oli talojen omaisuutta, ja se oli merkittävää esimerkiksi, kun oltiin tekemässä talokauppoja. Kalastus oli myös saatettu vuokrata ulkopuoliselle. Oravaisensaarella oleva Alatalo vaihtoi vuosina 1828-30 omistajaa peräti kolmesti, kun ostajat eivät saaneet ulkopuoliselle vuokrattua kalastusoikeutta haltuunsa. (Knihtilä 1981.)

¹ Sten Nyström kertoo, että Maihannun talossa ja monella muullakin Vojakkalan talolla on ollut maata Vittaniemessä. Muutamilla taloilla, kuten Maihannun ja Karsikon taloilla, on omistusta Öystinkarissa merellä. Myös Alavojakkalan taloilla on niittysaaria merenrannassa, kuten esimerkiksi Lomakan talolla, kertoo Lars Lomakka. Perimätiedossa ei ainakaan hänellä ole, että onko siellä kalastettu. Karungin Mustasaarella ovat myös Alavojakkalan talojen maat.

Karsinapato

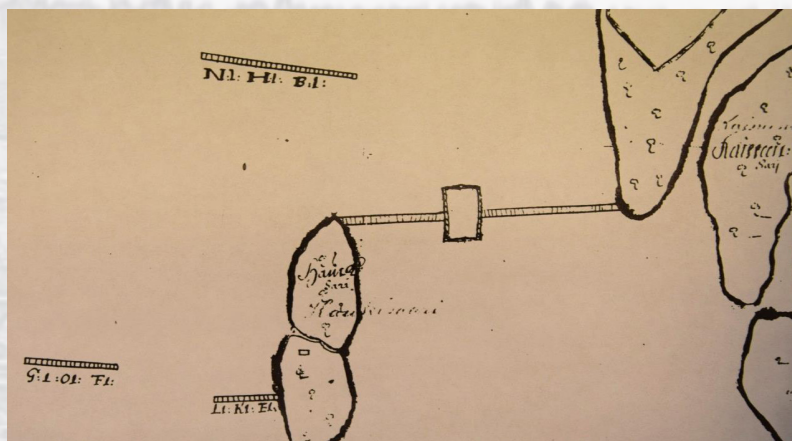
Ylivojakkalan pato oli ensimmäisiä patoja Tornionjoella, ja sen mainitaan olleen ensimmäisen kerran pyynnissä vuosina 1603-1604. Patopyynti yleistyi sen jälkeen nopeasti muuallakin jokivarressa. (Lewenhaupt 1892; Rantatupa 1988.) Vojakkalaan tuli lisää vuoden 1649 patotarkastukseen mennessä useampia kymmeniä patoja lisää. Iso osa padoista oli pienempiä rantapatoja siian ja pikkukalan pyyntiin, mutta oli myös isoja patoja. Pakkanen, Oravainen ja Mustaparta esimerkiksi omistivat osuuksia useissa padoissa. (Rantatupa 1988.)

Alavojakkalassa oli Tornionjoen suurin karsinapato Oravaisensaaren ja Sumisaaren alapuolella. Sumisaaren karsinapadon lisäksi Selvälän ja ja Mukkakorvan padot olivat kylien yhteisiä. Muut padot olivat jaetut läntisen ja itäisen kyläkuntien välillä. Läntiseen kyläkuntaan kuuluivat talot joen länsipuolelta sekä Alatalo, Oravainen, Mört, Liisa, Mustaparta, Teppo ja Kokkare. Kokkare kuului myös itäiseen ryhmään. Itäiseen ryhmään kuuluivat sitten muut talot joen itäpuolella. Patoja oli siis yhteisiä manttaalin mukaan verotettuja sekä yksityisiä ilman veroa hoidettuja rantapatoja. 1700-luvun puolivälissä alettiin myös monia rantapatoja hoitaa yhteisesti. (Vuento 1990.)

Kyläkuntajako oli monissa kylissä katsottu parhaaksi tavaksi hoitaa kalastus. Tähän oli varmasti käytännön syitä. Tiettyjen kalastuspaikkojen osoittamisella yhdelle kyläkunnalle saattoi kalastus helpommin organisoitua omistusten mukaan. Myöhemmin 1700-luvun jälkipuoliskolla kyläkuntiin muodostettiin kullekuntia, jolla kalastusta pyrittiin organisoimaan valtion näkökulman mukaisesti.

Tornionjoen kalastusta pyrittiin keskittämään karsinapatoihin. Karsinapadot olivat tehokkaita pyydyksiä. Yhteensä kahdeksan karsinapatoa Tornionjoella määrättiin ensisijaisiksi kalastuspaikoiksi. Alavojakkalassa ja Ylivojakkalassa kummassakin tuli olla karsinat. Sumisaaren ja Puumin padot olivat Alavojakkalassa. Törmän pato puolestaan oli Ylivojakkalassa. Lauttauiton alkaminen 1860-luvulla pakotti siirtämään Törmän patoa noin kilometrin ylöspäin vanhaan patopaikkaan pois Revonsaaren rannasta, jossa se oli myös ollut. (Vuento 1990; Rantatupa 1988.)²

Karsinapatopyynti tapahtui niin, että aitarakennelma ohjasi kalan karsinaan. Aitoja saattoi olla kahteen suuntaan, kuten Sumisaaren padossa. Se oli kaksivartinen pato. Siinä oli myös kaksi porttia, joista lohet menivät karsinaan. Karsinasta lohet pyydettiin kulleverkolla. Pyyntitekniikassa oli padoittain myös eroja, kuten oli Kivirannan ja Sumisaaren patojen välilläkin. (Anttila 1965.) Kulteita oli kaksi, alanen eli heitto ja ylinen eli sauvas. Toista verkkoa kuljetettiin myötävirtaan alempana ollutta verkkoa vasten ja verkot nostettiin vastatusten yhdessä veneeseen. (Rantatupa 1988.)

Karsinapato Sumisaaren ja Haukisaaren välillä vuoden 1681 kartan mukaan. (Kopion kartasta antoi Riitta Isto)

Alatornion pitäjän Vojakkalan kylän Kenttäsaaresta 1915. vas. Antti Puoskari, patomestari Juho Kapraali (punnus kädessä), kirjuriina Hjalmar Lankinen, Helmeri Puoskari, Erkki Alatalo ja Ida Kapraali, myöh. Ollila. (Kuva: Helmeri Puoskarin arkisto)

² Lohen saalismääriä 1800-luvulta, lukuun ottamatta ns. palkka- ja kenttäkaloja: Kivirannan pato 350 leiviskää, Danskin pato 325 leiv, Sumisaaren pato 385 leiv, Bohmin pato 324 leiv, Törmän pato 168 leiv, Karungin pato 124 leiv, Varttosaari 124 leiv ja Marjosaari 124 leiviskää. (Oulun Wiikko-Sanomia 1868.)

Sumisaaren ja Buumin padot Oskar Tigerin (1898a) kartassa. Buumin padon patomerkki on Selvälän talon maalla ja Sumisaaren merkkikivi on Sumisaassa.

Sumisaaren eli Alavojakkalan karsina

Pato-osuudet vuokrattiin valtiolta seitsemäsosina, eli osuuksien kokonaismäärä oli seitsemän tynnyriä. Pyytäjät olivat kahdessa ryhmässä, joista jokainen omisti puolikkaan tynnyrin. Kumpikin ryhmä kalasti joka toinen vuorokausi. Seitsemäsosien mukainen työ- ja saalisosien mittaus kesti vuoteen 1901, jolloin valtiot alkoivat myydä padot 1/20 osina. Sumisaaren osuuksien jaon ajatellaan olevan peräisin ainakin vuodelta 1765, jolloin kalastus määrättiin suoritettavaksi yhteiskalastuksena kullekunnittain, ja joista jokaisen kullekunnan taksaksi tuli 7 tynnyriä ja 3 1/4 leiviskää. (Anttila 1965.)

Padon rakentaminen toteutettiin osuuksien mukaan. Yhteensä 14 ”puolikkoa” huolehti kukin jonkin padon osan rakentamisesta. Kunkin rakentamispaikka määräytyi kilpailun avulla. Padossa olevat paikat valittiin patomestarin merkistä. Padon rakentaminen kesti 5-7 päivää. Patomestari tarkisti tehdyn työn ja jos jonkun osuudesta puuttui niin aukot myytiin huutokaupalla rakennusvelvollisuutensa vajaan jättäneen laskuun. Osakkaat toivat tarvittavan puumateriaalin sekä tietyn määrän verkkoa. 1920-luvulla alkoi kalastuskunta hankkia puutavaran yhteisesti. (Anttila 1965.)

Etu Iston maalaus karsinapadolta. Maalaus sijaitsee Oulun suomalaisella klubilla. Kuvan taulusta antoi Niilo Kapraali.

Jalmari Puoskari on kertonut karsinapyynnistä juhlaesitelmässään Alatornion pitäjöpäivillä. Lyhennelmä esitelmästä löytyy Vojakkalan kyläyhdistyksen ja koulun tiedotuslehdessä (1998).

Juho Lampinen, täsmällinen ja tiukka herra, oli monena vuonna patomestarina. Ne, jotka huusivat patokalastuksen itselleen, valitsivat patomestarin. Patomestarin johdolla osakkaat jaettiin kahteen ryhmään, jotka molemmat kalastivat vuorokauden. (Anttila 1965.) Valtio oli alkanut kokonaan huutokauppaamaan padot vuonna 1901. Siitä katsottiin saatavan suuremmat tulot kuin mitä saatiin vanhoilla vuokrasopimuksilla. (Vuento 1990.)

Roope Lampinen (s. 1926) muistaa nuoruudestaan Sumisaaren padon. Roope on patomestari Juho Lampisen pojanpoika. Hän oli poikasena mukana padolla: ”Se joka kevät paothiin ja syksylä purethiin poies.” Syksyllä kun tuli jäät ajettiin hevosilla patovehkeet läjiin, vaajat ja selät ym. Patohomma oli puoliksi ruotsalaisten ja suomalaisten hommaa. Ruotsin puolelta Roope muistaa mukana olleen Lahden ja Öqvistin. Suomen puolelta oli Pelttarin poikia, Kapraalilaisia, Oravaiselaisia ja Lampisia.

Roope Lampinen:

”Se piti talosta mies olla siinä ja jos ei ollu, niin se piti naapurista palkata patomies.”

”Piti vuorolhaan lähteä jokhaisen, se oli vuorolistat ja se oli seittemän aikana vahinvaihto aina.”

”Ämmi, isän äiti 1865 syntyny, sillonko hän on ollu niin 800 lohtaki tullu päivittäin.”

”Aikoihnaan on myyty Tukholmaan. Vojakkalasta oli agentti, yksi mies sitä vasten myymässä lohta Tukholmassa. Sitä on tullu kallaa sillon. Heikkilän Anttooni son ollu sielä myyntimiehenä. Se oli Hehkosen talosta. Setaisi kuolla jonku vuen jälkhiin soan.”

Mirja Pelttari muistaa hyvin Anttoonin: ”Se oli Tukholmassa ollu aikoihnaan ja se osasi latinaa.”

Kalantulo oli ollut Roopen isovanhempien aikaan parhaimmillaan jatkuvaa. Kun tehtiin heitto ja vietiin kalat kellariin, mentiin uudestaan heittämään ja taas tuli kalaa. Tuolloin Vojakkalassa lohta oli taloissa kovasti. Roope Lampinen muistelee, että piiiolla oli yleensä vuoden urakka taloon kun tuli töihin. Vojakkalaan tuli eräs piika, ja hänen sopimukseen laitettiin, että muutakin kalaa pitää olla ruoaksi kun lohta. Ennen sotia 1930-luvulla saalismäärät olivat jo vähentyneet huomattavasti. Kalantulon vähennyttä padoilla ei enää ollut säännöllistä päivystystä. Siellä käytiin heittämässä kerta pari ja katsottiin tuleeko kalaa.

Reino Pelttari (s.1921) oli myös poikasena padolla: ”Itte kukin pani poikasen sinne.” Reinon isä, Tuomas Pelttari, oli isäntänä ja piti patokirjanpitoa. ”Muistan vielä kirjat, pitkä kirja.” Tuomas oli padon viimeinen isäntä. Pelttarin talosta Sumisaaren patotöissä kävivät Reinon isoisä Juho Pelttarin lisäksi isä Tuomas ja isän veli Eetu. Reino muistaa ruotsalaisista Lomakan olleen mukana Sumisaaressa.

Reino Pelttari: ”Määrätty päivä, jolloin homma panthiin käynthiin kevväilä.”

Lars Lomakka: ”Minun isänisähän oli Sumisaaressa, oliko se 1925, jotaki semmosta. Piti kirjaa kuinka paljon tuli lohta. Karl Lomakka.”

Roope Lampinen:

”Kyllä se joka kevät sieltä juhannuskala otettiin. Näe ko se oli osakeyhtiö niin ossuun mukhaan, jos oli tuloja niin sitä jaettiin ja sen sai kaloina ottaa.”

”Sehän loppu 1936-1937. Kalatulo väheni, seitsemän lohta tuli viimeisenä kesänä.”

”Niitoli vielä jonku verran patovehkeitä rannalla, mutta tuli sota ja ne poltettiin kaikki nekki.”

Roope Lampinen oli poikasena Alavojakkalan karsinapadolla (Kuva: Jarno Niskala)

Erkki ja Niilo Kapraali kertovat, että Sumisaaren väylä on maaton kovasti: ”Sumisaaren hautaki on täyttynyt kokohnaan.” Kapraalin rannassa on ollut yhteinen maa, jossa pidettiin patovehkeitä ja siitä lähdettiin padolle. Kalakellari oli myös siinä.

Niilo Kapraali: ”Patohommassa Pelttarilaiset, Lankinen, Oravainen, Kapraali ja Puoskari.”

Mirja Pelttari (s. 1928) Vojakkalasta kertoo Pelttarin kohdalla olleesta venevalkamasta, jota kutsuttiin Siitysrannaksi. Siellä pidettiin ennen pitkiä patoveneitä. ”Ko se on ollu Siitysrantana, se on ollu kylän yhteinen maa. Ne on siittä lähteny venheilä. Mie muistan ko Arvon sisko, Lahja muisteli, ko son ollu sielä paola.”

Kylille perustettiin yhteinen kalastuskunta 1928, Ruotsin puolella Mattila-Vojakkala fiskeförening ja Suomen puolella Tornion lohenväyläkunta. Silloin alkoi monivuotinen ruotsalais-suomalainen yhteistyö Kivirannan ja Sumisaaren patokalastuksessa. Patopyynnin loputtua Sumisaareissa, siirtyi Vojakkalan patokalastus Kivirannalle. Kivirannan karsinapadossa pysyivät Kivirannan, Mattilan ja Vojakkalan kylät. (Hederyd 1992; Granlund 1969.)

Mirja Pelttari: ”Kivirannan paola kuitenkin oli tästä Vojakkalasta. Mie muistan ko ne tehit niitä patovehkeitä, Puoskarin Tauno ja Arvo. Oli niitä joukko vojakkalalaisia kivirantalalaisten kanssa, ja ruottista kans. Se oli niinkö yhteispelejä.”

Heikki Perttula: ”Mieki olin isän kans

Mirja Pelttari kertoo entisajan elämästä Alavojakkalassa (Kuva: Jarno Niskala)

tekemässä patoon aitapuita. Mettästä haettiin puut, se oli niinkö tiheä tika-puu, porathiin reikiä ja tapit siihen väliin.”

Kalaa saatiin nyt Kivirannalta. Myös siikaa haettiin Kivirannan padolta. Lars Lomakka kertoo, että Mattilasta oli tuttava töissä padolla ja hänelle saattoi soittaa, että ottaa kotia tullessaan siikoja matkaan.

Sumisaaren kohdalla Ruotsin puolella väylää oli myös Puumin karsinapato. Rannassa oli kylänmaalla Puuminkenttä. ”Sielä piethiin patopuut ja venheet silloin ennenvanhasta”, kertoo Lars Lomakka. Larsin isä on kertonut, että kerran jääpato vei patopuut naapurin puolele, muistin mukaan 1921.

Lars Lomakka: ”Meän kotipaikassa oli jääkellari, siellä säilytettiin ruokatavaraa ja kalojaki. Se oli siinä rannassa. Oliko se sillä ko tämä oli korkeamala paikala ko Puumin ranta.”

Jukka Junes (1918), Nykyaika –lehdessä:

Ennen ”vanhaan, hyvään aikaan”, jolloin kalansaalis oli useita satoja lohia päivässä, pyydettiin niitä yöt, päivät herkeämättä, eikä silloin pidetty lukua kahdeksantuntisista työpäivistä, sillä vuorot vaihtuivat vain kerran vuorokaudessa klo 7 illalla, jolloin kylän korkeimpaan kaivonvinttiin ilmestyi liehuva säkki ilmoittaen ajan kulkua, sillä eihän siihen aikaan moisessa työssä kellään ollut kelloa, niin kuin nykyään, jolloin jokainen poikanaskali vääntää kelloaan sellaisella innolla, että työnteko jää sivuasiaksi.

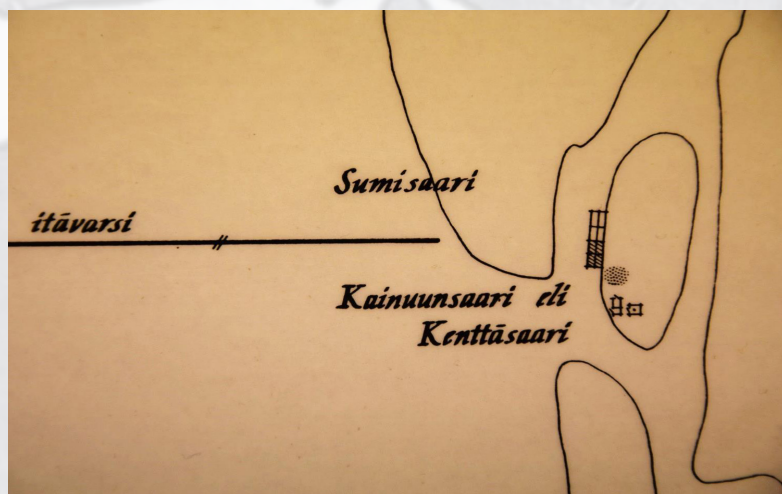
Ymmärtämättömästä pyydystämisestä ja liiallisesta ahneudesta on ollut seurauksena, että lohensaanto on vähentynyt siinä määrässä, että valtion on täytynyt ryhtyä valvomaan liian pienten kalojen pyydystämistä. Siitä huolimatta saalis on vuosi vuodelta vähentynyt, ja nykyään kalastetaan yksinomaan päivällä.

Kenttäsaari

Kenttäsaarella oli karsinakalastajien kokoontumispaikka. Sinne vietiin padosta saatu saalis säilytykseen jakoa varten. Saarella olivat tarpeelliset rakennukset kalastajien käyttöön.

Roope Lampinen: ”Törmän laidassa (saarella) oli jääkellari kaloja varten. Oravaisen kaupan rannassa oli pitkä rakennus, siinäki oli jääkellari.”

Kalapuoti oli kahdessa osassa. Ruokapuodissa oli pyynnin aikana syötävät kalat ja toisessa puodissa perkaamattomat, jakamattomat kalat. Jokaisen pyytäjän oli osallistuttava saaliin siirtämiseen puotiin. Kalanjako oli seitsemältä. Ensin jaettiin kymmeneen yhtä suureen kasaan, josta saatiin ensimmäisenä arpomalla erotettua papin kymmenys pois. Sen jälkeen lohet jaettiin

Kenttäsaarella sijaitsevat ulut eli verkonkuivauspaikka, jakopaikka, kalapuoti ja kota. Padon itävarsi näkyy kuvassa (Kuva: yksityiskohta Liisa Salminen-Anttilan piirroksesta Jalmari Puoskarin luonnoksen mukaan)

seitsemään läjään. Näiden seitsemän ”puolikon” omistajat toivat arpamerkiksi jonkin oksan tai vastaavan. ”Metsään mennyt” eli ensin osakkaisiin selin päin ollut henkilö jakaa ne summittaisesti kasojen päälle. Arpa osoitti, kenelle läjä kuului. Kasat jaettiin sitten edelleen pienempiin osiin. Vuoden 1901 jälkeen jakoa muutettiin niin, että papin kymmenysten jälkeen kalat jaettiin uudelleen kymmeneen läjään. Puntaria ei jaossa käytetty, mutta tasapainovaaka oli käytössä kun Tukholmaan, Helsinkiin ja Pietariin lohta välittäviä kauppiaita tuli kentälle. (Anttila 1965.)

Saassa oli kalakota, jossa keitettiin päivittäin lohta. Kalastajat keittivät itselleen ja myös muut kyläläiset saivat tulla syömään lohikeittoa. Sitä ei enää tehty Roope Lampisen aikana. Hän kertoo, että silloin alkoi kala jo vähemmän. ”Se on Iston talosta joku seppä, se on Iston talosta alun perin se rakennus.” (Roope Lampinen) Sumisaaren karsinakota on samanlainen kuin Kukkolan koskikota. Arina keskellä ja penkit eli pritsit laidoilla. Myös Reino Pelttari kertoo, että keittämisperinne ei ollut hänen aikana enää päivittäistä.

Reino Pelttari: ”Ensimmäiset kalat keitettiin ja syötettiin koko kylä. Sai käyä syömässä kuka halusi.”

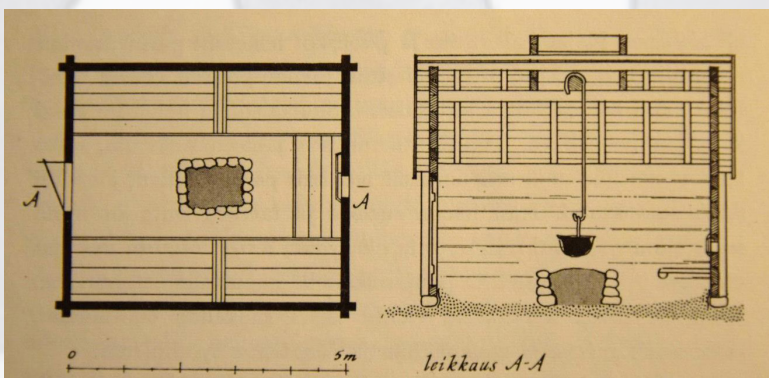
Kaksi pyydössä olevaa miestä oli valmistelussa kello kymmeneltä tapahtuvaa syöntiä. Keittokaloiksi sai ottaa kymmenelle miehelle 2 leiviskää eli 17 kiloa. Tavallisesti otettiin kolme kymmenen kilon painoista lohta. Kalakeitto valmistui suuressa rautapadassa, joka roikkui tuliarinan yläpuolella. Kalat syötiin puisista kalakaaroista, joita oli kaksi. Lämpökaara syötiin heti ja kylmäkaara toisella ruokailukerralla. Kylmäkaaraa säilytettiin ruokapuojuissa, joka oli kalapuojuin eteläpäässä. Kolmen aikaan syötiin uusi ateria. Illalla seitsemän aikaan vaihtui kalastajien vuoro. Myös silloin sinne souteli kylänväkeä, jolloin vielä aterioitiin. Laurin jälkeen saalis pieneni, ja kalastajat kävivät nukkumassa kotona. Keitinkalaa saattoi silloin ottaa matkaan. (Anttila 1965; Vuento 1990.)

Vuoden 1790 (Merckell) kartassa lohiaitta ja kota näkyvät Sumisaaren etelänokalla. Mahdollisesti rantojen vajoamisen vuoksi kalakenttä siirrettiin viereiseen Kainuunsaareen.

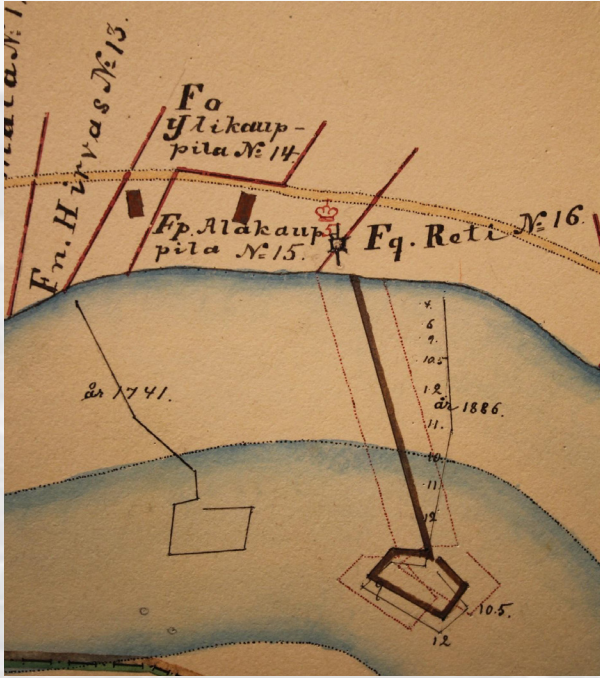
Alatornion pitäjän Vojakkalan kylän Kenttäsaaresta 1915: vas. takana kirjuri Hjalmari Lankinen, keittäjä Ida Kapraali, myöh. Ollila, oik. patomestari Juho Kapraali. Edessä vas. Alfred Kristo, myöh. Keiho, tulentekijä Antti Puoskari ja Helmeri Puoskari. (Kuva: Helmeri Puoskarin arkisto)

Pohjakuva ja pitkittäisleikkaus Sumisaaren kodasta Kenttäsaaresta (Anttila 1965)

Karsinakota (Kuva: Jarno Niskala)

Törmän patopaikat Oskar Tigerin (1898b) kartan mukaan: padon 1741 sijoituspaikka on hieman ylempänä, Ylikauppilan ja Hirvaan rajassa; vuoden 1886 pato lähti puolestaan hieman alemmaa

Ylivojakkalan ”ikivanha” karsina Hackzellin (1741) kartassa: numeroilla 46 ja 45 on merkitty kaksi siikapatoa, ja numerot 43 ja 47 ovat myös jo 1600-luvulla rakennettuja patoja.

Törmän karsinapato

Rantatuvan (1988) mukaan padolla oli kaksikin patomestaria, Kaarlo Peräntie ja Niilo Kapraali.

Teemu Frantti asuu Ylikauppilan tilalla: ”Ei isäkhään muistanu, ko son ollu pato tuossa, Törmän pato. Isä oli syntyny 1893.”

Törmän padosta kertoo Patotörmä nimitys. Siinä on ollut merkki kivessä.³ ”Ko se on täältä lopetettu niin sillä se on Ylivojakkala tietenki päässy osalliseksi Kivirannan pathoon. Meiläki oli muistaakseni kaksi ossaa siihen.” (Teemu Frantti.)

Lindholmin Kalle on kertonut (vuonna 1969), että Törmän padolla keitettiin lohikeitto, kuten Kenttäsaressa: ”Ko pato saathiin pyytökunthoon ja aljethiin saahmaan kaloja siinä Juhanusken aikaan, kello kuuen maissa aamuina olit lohetyötävillä paassa.” Juhannusaamuna ja muinakin aamuina oli väkeä paljon lohikeittoa syömässä. (Vuento 1990.)

3 Padot merkittiin rannassa olevaan kiveen. Kruunun merkki Törmän padolle on pystytetty 1741 Alakauppilan ja Piejin rajalle. (Vuento 1990.)

Kuulutus.

Lohenpyynti

Huutokauppa

pidetään Tornion kaupungin raatihuoneella, lauantaina tämän toukokuun 18 päivänä kello 11 e. pp.
Torniossa, Toukokuun 7 päivä 1901.

Rahatoimitamarin puolesta:

HJ. SUNDQUIST.

M. Hartman.

Kuulutus.

Uffianomaisten tietoon ilmoitetaan täten, että tämän vuoden jaoitus lohifalastuksesta Tornionjoessa tulee pidettäväksi seuraavina aikoina ja paikoissa nimittäin:

Kivirannan jako:
Suneksen talossa maanantaina 20 päivä t. t. klo 10 e. pp.

Tanstin jako:
Tanon talossa Mattilassa tiistaina 21 päivä t. t. klo 10 e. pp.

Sumisaaren jako:
Pelttarin talossa Wojakkalassa keskiviikkona 22 p. t. t. klo 10 e. pp.

Törmän jako:
Peräntien talossa Ylivojakkalassa torstaina 23 p. t. t. klo 10 e. pp.

Puummin jako:
Lomakan talossa Wojakkalassa perjantaina 24 p. t. t. klo 10 e. pp.

Karungin jako:
Synylän talossa Karungissa lauantaina 25 p. t. t. klo 10 e. pp.

Ala-Tornio, Toukokuun 10 päivä 1901.

Patovouti.

Tornio -lehti 15.05.1901, no 37

Törmän ja Puumin padot määrättiin Suomen ja Ruotsin välisellä sopimuksella lakkautettavaksi 1927. Samassa sopimuksessa määritellään jäljelle jäävien Sumisaaren ja Kivirannan patojen kalastuksia tarjottavan Kivirannan, Mattilan sekä Suomen ja Ruotsin Yli- ja Alavojakkalan tilallisille. (Perä-Pohja 1927.)

Jukka Ollila

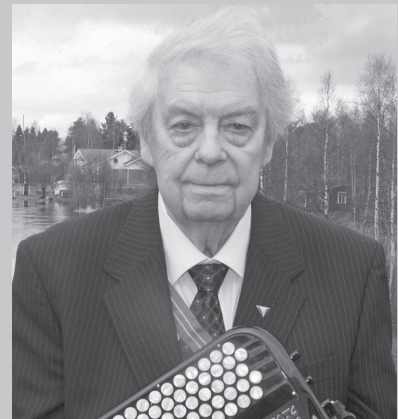
Muistikuvia Alavojakkalasta

Suvussani on maanviljelijä-kalastajia sekä isäni että äitini puolelta. Itse olen kalastanut vain poikasena, joten minulla ei ole omakoh-
taisia kokemuksia kalastukseen liittyen.

Isäni isoisä Johan Henrik Ollilan (1823-1889) kotona Simoniemes-
sä oli jähtilaiva ja kalastus oli päivittäistä työtä maanviljelyn ohella.
Hänen poikansa, isoisäni Jaakko Ollila (1854-1905) jatkoi isänsä
tapaan kalastusta ja maanviljelyä. Hän avioitui Oravaisensaaresta
kotoisin olevan isoäitini Greta Karoliina Ylioravaisen (1864-1907)
kanssa 1889. He viljelivät maata Yliraumolla perimällään Mjuk eli
”Miukki” -nimisellä tilalla rek.no 13. Ilmeisesti isoisäni Jaakko oli
nuorena palelluttanut itsensä jähtikalastuksessa niin, ettei saanut
takkiaan päälleen ilman auttamista. Mitä taas isääni Heikki Lau-
rinpoika Ollilaan (1903-1980) tulee, hänellä oli Yliraumolla ole-
vaan kotitilaansa liittyvät karsinapyynnin oikeudet Kivirannalla.

Äitini isä lautamies Juho Kapraali (1864-1931) Alavojakkalasta
rek. no 23, oli ahkera kalastaja ja Sumisaaren karsinan patomes-
tari. Ilmeisesti hän oli vähemmän kiinnostunut maanviljelystä. Tätini kertoman mukaan parhaana kalas-
tuspäivänä vene oli ollut täynnä lohia, 464 lohta. Arvatenkin myös äitini isoisä Niilo Kapraali (1839-1875),
joka kuoli tapaturmaisesti jäätyään saippuakuorman alle Kivirannalla Fräkin mutkassa ja varsinkin hänen
isänsä eli isoisäni isoisä kirkkoväärti Niilo Kapraali (1798-1864), olivat maanviljelyn ohella aktiivisia ka-
lastajia.

Äitini syntymäkoti Alavojakkalassa myytiin 1899 isäni äidin serkulle kauppias Vilho Oravaiselle (1873-
1949), jossa hän harjoitti kauppaliikettään vuosikymmenien ajan. Isoisäni Juho Kapraali rakensi uuden
kotinsa Oravaisten pohjoispuolelle, joka purettiin ononi Ville Kapraalin (1891-1955) toimesta välirauhan
aikana 1941 ja uusi talo rakennettiin tilalle. Mainitun ononi pojat: Olavi (1920-1988), Veikko (1921-1982)
ja Allani Kapraali (1922-2006) olivat työnsä ohella ahkeria kalastajia. Heistä Veikko tunnettiin koko maa-
kunnassa paitsi kalastajana myös hyvien kalastusvälineiden tekijänä.

Kuva. Jukka Ollila 90-vuotiaana, 2016. Kuvaaja Kari Mikkola, Tornio.

Verkkopyynti

Vojakkalassa verkkopyynti on historiallinen, tietävästi jo ennen patoja käytetty, pyyntitapa. Nykyisen muistitiedon mukaan Ylivojakkalassa käytettiin pum-pulilangasta tehtyä niin sanottua heittoverkkoa. Heit-toverkolle olivat tietyt sopivat paikat; kosken alla ja lähempänä Vähänärää, Pahapuurtavan alla ja keskisessä korvassa. Heittoverkkopyynti syksyllä oli kiellettyä, mutta ”ko tuli pimeä, niin sillon lähit miehet.” (Teemu Frantti)

Teemu Frantti: ”Se virtapaikkaan heitettiin ja annettiin kulkua. Kaksi miestä piti olla venheessä. Toisessa päässä oli T-mallinen (puukappale), joka kuljetti sitä toista päätä ja toinen pää oli venheessä. Alapaulassa oli rottingista tehty pyörylä, ja tuohet oli vastakkain ja siinoli kivi keskelä. Se paino verkon pohjaan. Ylä-paulassa oli puukukut. Ne oli poltettu pinnasta niin se ei lahonu.”

Vähänärän saaruapyynti –apaja on merkitty vanhaan apajakarttaan (merkinnät Tigerin & Grapen 1885 kartassa). Saaruaksi on kutsuttu sellaista nuottaa, jossa on saarualauta eli nuotan T-mallinen puukappale, joka kuljetti nuotan toista päätä virran matkassa. Kyseessä on juuri heittoverkon kaltainen pyydys, josta perimätieto Vojakkalassa kertoo.

Pakkalan pihalla 1958-59. Olavi ja Eeva-Liisa Kapraali (Kuva: Eeva-Liisa Lassila)

Teemu Frantti: ”Pelttarin Tuomas oli jokivahtina. Ko pimeä oli niin se oli pannu valkean takin. Ei sitä saa pojat sillälaila pyytää, se oli seisonu törmälä valkea takki päälä. Ne hyväksyit sen niinkö kyläläisekki.”

Heikki Koskenranta: ”Se vähän meni eelä se lautapää ja vene pikkusen jälissä.”

Seppo Pelttari: ”Kourilan talon main ollu tietynlainen nuottakalastus. Ojanlahella oli toinen vastaavanlainen pyyntipaikka.”

Teemu Frantti (Kuva: Jarno Niskala)

Alavojakkalassakin on ollut nuottapaikat, muistaa Roope Lampinen: ”Tuossa on veetty nuottaa, Inansaari Kuivaliakan kohalla. Se on ollu ina niminen nuotta, millä on veetty, se on ollu rantanuotta. Puoskarin Jalmari teki selvää aikoihnaan.”

Heikki Perttula: ”Sumisaaren apaja, sielon joskus verkkoa heitetty.”⁴

⁴ Hackzellin (1741) mukaan seitsemää nuottaa/kulletta on käytetty Isonärän alapuolella (Under Vojakkala Stornäran äro 7 kolckar--).

Niilo Kapraali: "Siion käyny 1960-luvulla sukeltajat ja non tutkinheet, että siion paljon puuta pohjassa."

Heikki Perttula: "Alakokkareen Pauli aivan säännöllisesti pyyti kosteverkoilla."

Teemu Frantti muistelee, että sodan jälkeen tehtiin kosteverkkoja. Hietaisissa paikoissa lohia tulee kosteisiin kutemaan. Kosteverkoilla pyydettiin syyslohta. Vähänärässäkin oli kymmenen itse tehtyä kostetta: "Ko ei kiviä ollu tarpheeksi niin se tehtiin itte. Semmonen kolmio ja siihen puotethiin aita etheen että se tuli niinkö koste ja siihen panthiin verkko. Kolmio piti kivipainoilla painottaa. Pyyettiin lohia."

"Ne piti itte kutoa, knoksia sai Ruottista ostaa. Ei siinä koskaan tullu siikaa."

"Ja saathiin paljon lohia. Vuonna 1948 tai 47 suurin pyynti oli."

Sodan jälkeen käytiin Ojanlahdella rajankäyntiä, jossa rajaa vähän siirrettiin. Sen jälkeen siellä alettiin pyytää verkoilla. Verkko laitettiin virtapaikkaan.

Teemu Frantti: "Piti olla ohut verkko. Jos 0,20 ja 0,17 verkko oli vierekkäin, 0,17 verkossa oli siikoja, mutta 0,20 ei ollu yhtään. Se on niin kranttu se siika."

Tigerin ja Grapen (1885-1886a) karttaan on merkitty Ojanlahden kulleapaja sekä Vähänärän niskan kulleapaja. Merkintä kertoo, että kulletta alettiin jossakin vaiheessa käyttämään ja kokeilemaan myös näissä vesissä.

Teemu Frantti: "Siion ollu kuulemma kulpepyyntioikeus. Sen jälkheen ko se loppu tuo pato, vissiin."

Vojakkalassa kalaa on ollut aina saatavissa, kuten Anja Kapraali (s.1924) kertoo. Nahkiaisia paistettiin ja keväällä käytiin kolkalla pyytämässä mateita. "Minun miehen kans käytiin Liakanjoella pyytämässä rapujakin. Kemhiin ne myytiin." Rapuja pyydettiin merroilla. "Särkiä pyydettiin verkolla ja sitten kappale panthiin syötiksi." Heikki Perttula kertoo, että heidän rannasta on saatu rapuja merroilla: "minusta se on niin mitätön syötävä, ettei sitä kannata alkaa syöhmään."

Valter Hovslagare: "Jos se tuolta iästä käsin tuuleskellee, niin haiskahtaa se täälä siika ko tulee iso lauma. Ei sole ko sillon ko se tulee. Se semmonen pari vuorokautta kes-

Ojanlahden saalista 1992; kuvassa Asko Härkönen, Kauko Pelimanni ja Taneli Pantsar (Kuva: Sirkka Pelimanni)

Valter Hovslagare Sölkäsaaresta on innokas kalastaja (Kuva: Jarno Niskala)

tää ennenkö son Kukkolassa. Miehän tunsin sen sielä Kirunassaki niissä pimpelireijissä, kalanhaijun.”

Uistelun ja Tuohustuksen

Uistelu oli suosittua. Teemu Frantti, Heikki Perttula ja Eeva-Liisa Lassila kertovat, että Vojakkalaan tuli paljon uistinkalastajia muualta. Kalastajat yöpyivät taloihin järjestetyissä majapaikoissa. Esimerkiksi Teppolansaassa Teppolan talossa asui näitä kalastusmatkailijoita.

Teemu Frantti: ”Soan jälkheen tuli paljon Oulusta uistijoita. Hirhvaalaki oli paljon kalastajia kortteeria ja Rauvalassa.”

Teemu Frantti: ”Semmonenki taphaus, se oli Pesonen, kauppias Oulusta. Ja Hannola niminen oli Rauvalassa, joka kesä oli sielä. Se tuli siihen törmäle, sano Pesoselle, että sullehan hyppäsi lohi venheeseen. Se oli vähän hämmästyny Pesonen. No kyllä hän näki, että hyppäsi kyllä. Se sano, että niin se hyppäsi, mutta ei hän ole kelheen sanonu, että ei olis kuitekhaan kukhaan uskonu. Se on tositaphaus.”

Heikki Perttula: ”Tämähän on taimenenpyyntipaikkaa. Perinteisesti ennen vanhaan ko taimenta oli.”

Heikki Perttula: ”Tuosta sai aina harria, Sokkolaksi sanothaan.”

Niilo Kapraali: ”Keväthaukea pyyethiin verkoila ja uistimilla.”

Heikki Koskenranta kertoo tuohustuksesta: ”Isä oli malttavainen. Se sano, että ko kalat on hieromapaikala, näe soli hyvin hiekkanen pohja, siinei ollu kiviä. Siinäkö jakso oottaa kyllin kavun aikaa, ettei ollu hopussa pistämhään, ne aina käyttävä pyrstöjä yhdessä. Siinäkö pistää oikealalaila niin tullee kaksi.”

Seppo Pelttari (s.1941) perhokalasti Ylivojakkalassa harria 1950-luvulta lähtien: ”Lauantaisin ei ollu uitto toiminnassa. Se oli otollinen päivä ja ilta, iltayö haristukselle. Alkuvuosina menin sauvomalla Kukkolankosken alapuolelle aivan Hjortin talon kohalle. Ko kello alko mennä sinne lähelle yheksää illala, lähin soutelemaan. Ja saalista tuli. Siinä piti osata lukea virtaa. Vieläki muistan sielä Kourilehon rannassa Ruotsin puolella, sieltä sai ne issoimat harrit.”

”Suurin osa perhoista oli kaksikoukkuisia. Ko tuli nämä sähköjohot, jossa on muovipäälinen, niitäkö

Seppo Pelttari (Kuva: Jarno Niskala)

on hyvä värisiä ja ko onnistu oikean värikoodin siihen perhorunkoon pujottelemaan. Ne oli lujia perhoja. Se oli viimeinen oivallus tässä omassa kalastuselämässä.”

”Täällä alempana, missä oli pienempi virta, opettelin sauvomaan. Taidot kehittyi niin, että sitä tunnissa pukkasii venneen sauvomallaki tuone kosken alapuolele.”

Kapraalin uistimet

Erkki Kapraali kertoo isästään Veikosta. Veikko Kapraali oli innokas kalastaja ja hyvä saamaan kalaa. Veikko aloitti kalavehkeiden teon Vitrin Erkin kanssa 1940-luvulla Kivirannalla, myöhemmin hän siirsi tuotannon Vojakkalaan. He olivat kaupallisen kalastusvälinevalmistuksen uranuurtajia. Vojakkalassa työtilat tehtiin entiseen hevostalliin. Aluksi uistimia meni lähialueelle, varsinkin Ruotsin puolelle. 1950-luvun lopulla uistimia alkoi valmistua enemmän ja päästiin oikeaan pienteolliseen tuotantoon. Kapraalin perheessä melkein kaikki tyttäristä lähtien vuorollaan osallistuivat kalastusvälineiden valmistukseen. Uistimet olivat Kapraalin päätuote, mutta Vojakkalassa valmistuivat käsityönä myös itse suunnitellut perhot, pilkit ja vilkut. Kapraalin kalastusvehkeistä tuli erityisen suosittuja ja myynti kasvoi.

Veikon tekemät uistimet (Kuva: Jarno Niskala)

Kapraalin uudempaa tuotantoa, valmistajat Markku ja Onni Kapraali (Kuva: Jarno Niskala)

Erkki Kapraali: ”Jokaisen piti pellisaksilla leikata, sitten pantiin siihen kuoppaan, mihinkä se lyötiin isolla vasaralla. Sitte isä osti stanssit.”

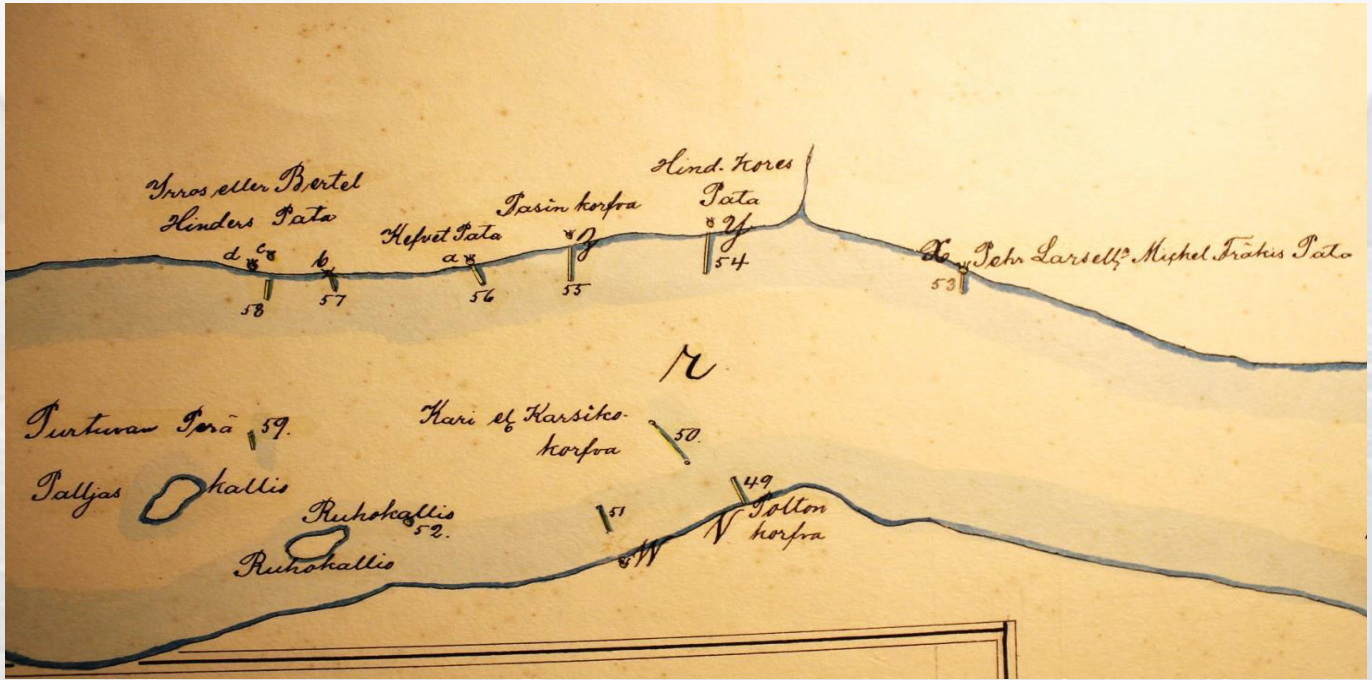
”Alaosa piti ensinnä karkasta ja yläosa jälkeinpäin.”

”Siihen aikaan ko mie olin, mie kaikki hopeoin. Siinä tuli käry, eikä mitään suoja.”

”Se alko tekheen yksinkertasia perhoja. Eihän niitollu missään kaupoissa pohjossa ees myytävänä perhoja ennenkö isä alotti.”

Kysyntä oli välillä liiankin suurta. Kun Veikko valmisti pilkkejä, Amerikkaan olisi mennyt kymmeniä tuhansia kappaleita. Sellaisia määriä hän ei kuitenkaan pystynyt valmistamaan. Nekin olivat nimittäin täyttä käsityötä.

Erkki Kapraali: ”Sitte se vei Ruottiin, sieloli kans joku kansainvälinen tukku. Ensimmäiset 5000, isä teki ne. Heti ko ne saivat, niin tilattiin 10 000 lissää, sillon Veikko sano, että loppu.”

Ylivojakkalassa Kukkolankosken patopaikat Hackzellin (1741) kartan mukaan

Lippous ja rantapadot

Teemu Frantti: "Vaarivainaa Pekka pyysi nahkiaisia Vä-hässä närässä. Kyöstäjä yritti pyytää ennen sotia. Velipoi-kahan yritti lipota. Se mones-sa paikassa, päivälä ja yölä väkevässäki paikassa. Ei siitä saanu siikaa."

Lars Lomakka pyysi mateita Iston Jukan kanssa: "Tuos-soli semmonen hyvä paikka Selkäsaaren pohjoisnokala, hyvin vähäsen vettä ja siinoli semmonen kallio, tuntu että se oli suora seinä, siittoli hyvä alkaa vetämään pataa."

Ruotsin puoleinen Yli- ja Alavoikkalan kylänraja tulee Isonärän koskeen. Patojen nimiä ovat Alanen korva (31), Korkeatörmä (32), Ylinen KorkeaTörmä (33), Kukon rantapato (34), Korkeakivi (35), Mukkan korvan pato (38), Olli Laurinpojan eli Iisakan pato (40). (C) Kylänpato. (Tiger & Grape 1885-1886a ja b)

Alavojakkalan Isonärässä eli Vaarankoskessa ovat perinteisesti olleet hyvät kalapaikat. Vanhaan pyynti tapahtunut padoilla, joissa pidettiin mertoja. 1900-luvun alkupuolella siellä on myös alettu lippoamaan. Suomen puolella siikaa ovat liponneet Vaaran talon asukkaat, heiltä ovat kyläläisetkin ostaneet siikojä. Nahkiaisenpyynti on myös ollut perinteinen pyyntitapa koskella.

Kirjassa Sunkku - Lapin keisari (Sumu 1975) kuvataan, kun Jarl Sundqvist oli nuorena Vaaralla: "Vaaran tila oli saarella, korkealla törmällä kuohuvan kosken äärellä. Tornionjoki levittäytyi sen ikkunoista jylhänä ja mahtavana."

"Kalamatkoilla sauvominen oli välttämätön kulkukeino, ja kalapatojen runsaat saaliit kannustivat poikia yhä pitempiin jokimatkoihin. Haukia ja ahvenia riitti joka päivälle, usein joukossa oli harri tai kevättaimen. Joskus jokunen lohi!"

Roope Lampinen: "Vaarankoskessa, Pentti paljouessa käytti mertoja. Merrat oli pääasiassa syksyyn asti. Lehdolla oli oma rantapato."

Veikko Kapraali lipposi kirsisiikaa keväällä ja myös pyysi nahkiaisia Vaarankoskessa. Erkki Kapraali: "Sehän oli kauhea homma ne karkot, merran paikat tehdä. Se piti saaha nahkiaisen ohjattua mertoihin."

Lars Lomakka: "50-luvulla Lundbäckin Orvari: Ei tule enhään nahkiaista, tuli niin valosa ko net panit tievalot."

Lars Lomakka Ruotsin Alavojakkalasta: "Näränkoscilla sielon kansa semmonen kylänmaa, sielon semmosia alueita, missä itte kukin piti matheenpatoa elikkä nahkiaispatoa."

Heikki Perttula kertoo, että talojen patopaikkoja on pikkukoskessa Teppolansaaren itäpuolella sekä saaren takana. Patoja ovat pitäneet ainakin Perttulan ja Oukkalen talot. Nykyisin Heikki Perttula pyytää yhdessä Ruotsin puolella asuvan Perttulan Pekan kanssa nahkiaisia. Pyyntipaikka on Revonsaaren kohdalla.

Kartassa vuodelta 1886 näkyvät lukuisat patopaikat rannoissa; Ruotsin puolen rantakaistale on merkitty kylänmaaksi. Koskenrannan talon kohdalla on Heikki Koskenrannan mainitsema Iironpato (U) (Tiger & Grape 1885-1886a)

Lars Lomakka Alavojakkalasta. (Kuva: Jarno Niskala)

Ylivojakkalassa lipotaan Kukkolankosken rannoilla. Lippousta harjoittavat talojen ja niiden rantojen omistajat.

Heikki Koskenranta: "Isä pruukasi patoa aina siihen omhaan rantahaan, siinoli korva. Kyllä se melkein yksistään pisti pysthön sen. Siinä hän se piti olla kaveri, ko heitti sitä selkää vetheen."

Padon ylä ja alapuolella myös lipottiin. Lippoukseen oli tehty pieni pukki ja myös veneestä lipottiin. Vene oli ankkurissa padon yläpuolelta.

Heikki Koskenranta (s. 1930): "Eihän meiläkhään isä joutanu muuta tekheen, ko krupo sielä väylälä. Muut hommat tahto jäähä." (Kuva: Jarno Niskala)

Heikki Koskenranta: "Siinon Irronkorva. Ne on ennen pyytäny siinä, papan isä pyytäny isänsä kans."⁵

Heikki Koskenranta: "Hirhvaan isänäli oli Rauvalanrannassa keväpato. Trissipato. Se on vain yhen selänpato. Ei ollu porthaita ollenkhaan. Joskus panthiin kaksi niitä kiviakkuu puuta siihen alapuolele. Siihen sai painot."

Juha Pelttari lipolla kotirannassa (Kuva: Jarno Niskala)

"Ko siihen tehtiin kiviarkku niin isä kävi siinä lipola. Jos se johonki meni, se ankkuroitti venheen ja alko lipole, mutta ne ruottalaiset kyöräsit pois. Se pruukasi aamuvarhaisella lähteä hakheen siiat sieltä, näe ko vesi meni vähäksi niin Suomen puolelta ei löytyny semmosta paikkaa."

"Kevätpato oli kaksiselkäinen. Lanassa piti muistaa ensin painaa pohjaan se virran päälipuoli."

Heikki Koskenranta kertoo, että korvat eli virtapaikat siirtyvät pikkuhiljaa alaspäin, kun jäät liikuttavat kiviä. "Meän kohala on pikkunen korva, niin kyllä se minun aikana on menny yli 2 metriä alaskäsin."

Iisakki Pelttari ja Hirvaan isäntä pitivät yhteistä lohhipatoa Ylivojakkalassa. Seppo Pelttari kertoo, että lohita tuli silloin paljon. Sepon äiti muisteli, että tallin noin 3x4 metriä lattia oli täynnä lohia. Sepon isä Hugo Pelttari kuljetti lohia Haaparannalle

⁵ Irron pato Ylivojakkalassa kuului 1600-luvulta lähtien Erkinjuntin, Pakkasen, Alakourilan ja Tuoman taloille. Rantatörmää oli käytetty patotarvikkeiden säilytykseen. Koskenrannan talo omisti 1800-luvulta rantamaan ja omistaja halusi eroon muista kalastajista. Rannanomistajan oikeudella se ei saanut patoa, mutta oikeudessa tehosi, kun rantaa sanottiin tarvittavan maanviljelykseen. (Knihtilä 1981.)

Juho Petter J.P. Koskenranta nostaa mertaa (Kuva: Heikki Koskenrannan albumi)

ja Tornioon myytäväksi. Tapahtuma-aika oli 1913-1914. Lohet vietiin veneellä. Hugo oli nuorena pitänyt etenkin paluuta raskaana kun närässä piti sauvomella painaa ja köydellä vetää venettä, että pääsee ylöspäin.

Ruotsin Ylivojakkalasta Sten Nyström kertoo lippopai-koista: "Isonära on ensimmäinen paikka ja sitte Poltto ja Paljas."

"Poltossa on löyty kivheen merkkiä, missä on ollu patopaikka. Poltossa ei tule mit-hään, jos on matalampi vesi." Polttoon tehtiin pitkähkö krenkku, 6-7 selkää, mutta selät eivät olleet kovin pitkiä, kertoo Sten Nyström.

Sten Nyström: "Isonärästä on lipottu kevväilä. Se on semmonen laiha, luultavasti joessa talvehtinutta sii-kaa." Silloin kun lipottiin tätä sapakkaa, ei ollut vuoro-ja.

Sten Nyström (Kuva: Jarno Niskala)

Sapakan eli syksyisen kutusiian lippoaminen ei ollut aivan päivän valon kestävää toimintaa, mutta sitäkin tapahtui. Matti Pöykkö Oravaisensaaresta tietää, että syksyllä, kun rannat olivat jo jäässä, lippoajia oli väylällä. Siikaa oli heikommassakin virrassa. Pyytäjillä oli siikapaikan merkinä esimerkiksi se, kun Benjamin keittiöstä näkyi valo tietyssä linjassa. Urossiat olivat sopivia syöntikaloja, vaikka oli myöhäinen syksy. Tätä pidetään kuitenkin eri siikana kuin keväistä kirsisiikaa. Pyynti tapahtui pimeässä ja se oli salaista hommaa. Erkki Kapraali muistaa erikoisen tavan, ruotsalaiset tulivat useasti Suomen puolelle ja suomalaiset Ruotsin puolelle lippoamaan.

Niilo Kapraali: "Siinoli useampia venheitä, saatto olla aivan tuossa viien kymmenen metrin päässä. Tiethiin kuka siinon, mutta kukhaan ei puhunu toisile mithään. Ei sanalakhaan tervehitty. Oli sen verran valosaa, sieltä Ruottista romotti katuvalot, nähtiin, että sieloli tuttuja miehiä."

"Suurin siika oli 5,2 kiloa ja 72 senttiä pitkä. Se oli valtavan kokonen. Kyllä ne kaikki oli sapakoita."

"Se jääty lippo, suolaämpärissä sulatethiin. Se oli suolavesisaavi venneessä."

Vuorolippous

Sten Nyström kertoo, että Ylivojakkalassa lippous oli jaettu vuoroihin. Vuorojärjestelmässä jaetaan ne vuorokaudet, jolloin talolle tulee lippovuoro sekä lisäksi vuorokauden sisällä jakautuu lippousaika osuuden mukaan. Ylivojakkalassa oli 20 maanomistajaa, joilla oli lippousoikeus. Nyt osakkaita on 21, kun yksi sarka on jaettu. Yleensä oli kolmen tunnin vuorot, ja jollakin isommalla osakkaalla saattoi olla monta kolmen tunnin vuoroa peräkkäin. Vanhan listan mukaan esimerkiksi Maihannun talossa oli täysi vuorokausi lippousta. Myöhemmin se muutettiin niin, että kaikille tuli oman osuusprosentin mukaisesti aamu- tai iltavuoroja. Myös uudessa systeemissä on kolmen tunnin vuorot. Jokainen lippoaja sai kalat itselleen, eli kaloja ei jaettu.

Jäänlähtö Ojanlahdella 2018 (Kuva: Jarno Niskala)

Sten Nyström: "Meilä oli vuoro (sisälsi useamman kolmituntisen) joka toinen vai oliko se joka kolmas vuorokausi. Joila oli pienemät maat se kesti viikonki. Sama lista oli kaikile paikoile, mutta Närässä se alko kaksi päivää ennen, Poltossa päivää ennen ja sitte oli Paljas, se oli paras paikka. Se oli lähtökohta."

Kylä omistaa maata kalastuspaikkojen kohdalla rannoissa. Isonärässä on joskus ollut mylly, siinä on myllyjuova. Se on ollut kylänmaalla, kuten kalastuspaikatkin. Paljaan lippopaikkaan eli Paljaan kallioon meni 400 metriä pitkä kiviarkku. Siinä oli paksut tukit laidoilla, ja se oli täytetty kivillä. Lippopaikka oli kiviarkun päässä. Kun kiviarkku purettiin, se huononsi kalansaantia, sillä kalan uintiväylät levisivät laajemmalle alueelle. Fräkin Akseli vuokrasi pitkään Paljaan lippopaikkaa. Uiton loputtua, kylä alkoi lipota myös siellä. (Sten Nyström.)

Jos käytettiin palkkalippoajaa, yleensä työmies sai puolet sioista. Pääasiassa taloista oli kuitenkin omat lippomiehet. Kukkolasta Erland Taavo, Vojakkalasta Palon Emppu ja Sune Kittit lipposivat muillekin.

Sten Nyström: "Se on poissa täältä se iso vaellussiika, joka saatto painaa jopa 5 kiloa. Mie muistan vuonna -85, mulloli korkea ämpäri, neljä siikaa siihen mahtu, ei enämpää. Ne oli 2,5 kilhoiset kaikki."

Kylän vanhin kutsui väkeä koolle, kun tehtiin patoja. Kylän vanhin toimi sekä kyläyhdistyksen että kalastuksen esimiehenä.

Sten Nyström: "Met keitimä. Oli niin pitkät vuorot, että oli hankala ottaa kesän aikana syötävää myötä. Gevalian purkissa keitettiin."

Kalastuskunnat

Suomen Alavojakkalan osakaskunnassa toimii hoitokunta, joka kokoontuu pari kertaa vuodessa ja yleinen kokous on kerran vuodessa. Osakaskunta on antanut lupia, muun muassa ruoppausluvat. Nykyisin pienimuotoiset ruoppaukset voi tehdä ilmoituksen perusteella. Osakaskunnassa on nelisensataa osakasta. Ruotsin puolella osakaskunta ei ole niin pirstoutunut, vaan esimerkiksi yhteislupatulot menevät muutamaan kymmeneen taloon. Kun tontteja on lohkottu, niin kalastusoikeudet eivät ole juuri jakautuneet. (Heikki Perttula.)

Kalastus on jaettu yksiköihin, joka menevät osakaslukujen mukaisesti. Osakkaita on myös kauempana. Kourilehto ja Korkeamaa esimerkiksi ovat Vojakkalan kylää. "Yliliakka ja Kourilehto on Vojakkalan lohkoa, Vojakkalan maat menevät Kaakamojokheen asti", kertoo Heikki Perttula. Myös ne ovat päässeet mukaan osakkaaksi kalastukseen. Monessa muussa kylässä oikeus on vain vanhoilla tiloilla.

Osakaskunta on järjestäytynyt 1960-70 -luvulla. Patokalastus on ollut järjestäytynyt aiemmin aikoinaan. Puheenjohtajia ovat olleet Oravaisen Yrjö ja Naasko, jonka äiti on lähtöisin Teppolansaaresta. Heikki Perttula on ollut puheenjohtajana Naaskon jälkeen.

Aiemmin Alavojakkala myi kalastuslupia yhdessä Ylivojakkalan kanssa. Se jäi kun liitettiin viehekalastuksen yhteislupaun. Silloin oli yhteiset kokouksetkin. Myöhemmin kalastuslupia ei ole peritty kylässä asuvilta vesialueiden omistajilta. Osakaskunnalle riittää kun vain ilmoittaa. Yli- ja Alavojakkalassa talot omistavat yhä vesialueen. Rahojen kanssa on kulkenu ostajia, mutta kauppoja ei ole tehty, kertoo Heikki Perttula.

Ylivojakkalan kalastuskunta on ollut pidempään järjestäytymättä. Kyösti Koskenniemi on ollut puheenjohtajana Ylivojakkalan puolella.

Teemu Frantti Ylivojakkalasta: "Sitä kerran yritettiin yhittää, niinkö Alavojakkalassakin on yksi jakokunta vain. Jakokuntahan se omistaa, kalastuskunta on tytäryhtiö."

Lars Lomakka: "Nedre Vojakkala Byasamfällighet, siinon yhteinen kalastus. Alavojakkalan sarat menevät Kaihnuun raijhaan asti. Haaparannan televisiomastoki (lähellä Kalixin puolella olevaa Björkforsia) on Palon talon sarassa. Meilähän on Alavojakkalassaki hirvenmettästyksessä repeat 9000 hehtaaria."

Kylänvanhin eli byålderman on vetäjänä kyläyhteisössä ja kalastuksessa. Ossian Tornberg on pitkäaikainen kylänvanhin.

Lars Lomakka: "Se oli samalassööri. Minun isä (Akseli) oli byåldermannina monta kymmentä vuotta, sitte oli naapuri

Nahkiaispadot Korvenkarissa Ylivojakkalassa (Kuva: Kaija Kantojärvi)

ja toinenki naapuri.”

Lars Lomakka: ”Ennenvanhaasta meni semmonen kirje talolta että kuttuttiin kyläkokkouseen, sitä ei kuttuttu lehdessä. Itte kukin sai kirjottaa nimen, että mie olen saanu tion siitä ja panee seuraahvaan talhoon.”

Ruotsin Alavojakkalassa perustettiin 1960-luvulla erillinen yhdistys tai kalastuksenhoitoalue, jolloin järviin istutettiin kaloja. ”Mehän perustimma semmosen fiskevårdsområdet, meiloli tuola järviä, Iso Karsikkojärvi, Vähä Karsikkojärvi ja Akusjärvi.” (Lars Lomakka.)

Suomen puolella Alavojakkalan osakaskunta on istuttanut harrria silloin, kun poikasia oli vielä saatavissa. Harri ei ole oikein lisääntynyt niin kuin on toivottu. Yhdessä Ruotsin Vojakkalan kylien kanssa on pidetty lohensoutukilpailuja. Muutoin kalastus nykyisin Vojakkalassa on Ruotsin puolella huomattavasti vähäisempää kuin Suomen puolella.

Lars Lomakka: ”Mie uskon, että tällä puolen ole sunkhaan kethään uistinsoutajaa. Tämäkö on ollu lohensoutukilpailu, son enniimäkseen ollu suomalaisia. Jos tältä puolen on ollu joku niin son Suomessa syntyny.”

Kalaruokaa

Teemu Frantti: ”Kyllä se laskulohiki mennee laatikkokalana. Ja kyllä se muutekki, lohi on lohta.”

Erkki Kapraali: ”Kyllä se kerran minut säikhäytti. Se oli kevväilä. Otappa tuosta siikaa. Mie lataan leivän päälle siikaa, onpa hyvää siikaa ja otin toisen. Isä pyrkähti nauruun. Haukea soli suolannu.” Haukea oli käytetty kolmessa eri vedessä, ensin limat pois ja sitten uudestaan suolaveteen.

Valter Hovslagare: ”Enkä mie ole vain tuntenu mithään väliä, vaikka olen niitä dioksiinilohia syöny monta, monta herran vuotta. Ei niissä maistu dioksiinit millekhään.”

Anja Kapraali: ”Vissiin son sillä mie eläny näin vanhaksi ko syöthiin kallaa.”

Elli Alatalo (s.1929) on kaakamolaisen kalastajan tytär. Hän valmistui 1954 kotitalousopettajaksi ja tuli Vojakkalaan miehensä Tuovi Alatalon ja hänen tätinsä taloon vuonna 1959. Lapsuuden Kaakamossa kala ja varsinkin lohi oli tärkeä osa arkea. "Lohikeittoa vieraille tarjottiin ja suolalohta. Ei ollut puhuttakaan, että olisi ostettu makkaraa." Elli kertoo, että miehensä Oravaisensaarella asunut täti oli Wassermanneja ja hänen aikaan patokalastus oli voimissaan. 1950-luvulla ja sen jälkeen lohi ei enää ollut Vojakkalassa niin keskeisessä asemassa kuin aikaisemmin. Myöhemmin toki Vojakkalassa pyydettiin muuta kalaa ja nahkiaisia. Kivirannan padoltakin haettiin yhä lohta.

Elli Alatalo on koonnut perinnereseptejä "Tornion perinneruoat" -julkaisuun 1988. Elli kertoo lohirespteistä:
"Ei lohikeittoon laitettu mitään porkkanoita, ko lohta, perunaa ja maustepippuria. Korkeintaan joku laitto vähän tilliä, muttei sitäkään paljon viljelty. Toiset jättivät suurustan pois ja toiset tykkäsi, että siihen pittää laittaa vähän vehnäsuurusta. Maitopohjanen ja kerma."

Elli Alatalo (Kuva: Jarno Niskala)

"Sehän on nyt tämä lohimedaljonki. Ja sitä tehdään monella lailla. Korppujauho vie kokonaan lohen maun. Ruisjauho säilyttää kalan maun."

Haastatellut ja tietoja antaneet

Anja Kapraali

Eeva-Liisa ja Aapo Lassila

Elli Alatalo

Erkki Kapraali

Heikki Koskenranta

Heikki Perttula

Jukka Ollila

Kirsti Pelttari

Lars Lomakka

Matti Pöykkö

Mirja Pelttari

Niilo Kapraali

Reino Pelttari

Riitta Isto

Roope Lampinen

Seppo Pelttari

Sirkka Pelimanni

Sten Nyström

Teemu Frantti

Valter Hovslagare

Lähteet

Anttila, Veikko 1965. Lohenpyynti Sumisaaren karsinapadossa. Turun Yliopisto.

Granlund, John 1975. Laxfiske i Tornedalen. Teoksessa Hvarfner, Harald. Jakt Och Fiske: Nordiskt Symposium Om Livet I En Traditionell Jäger- Och Fiskarmiljö Från Förhistorisk Tid Fram Till Våra Dagar. Luleå: Norrbottens museum, 155 - 198.

Hackzell, Esaias 1741. Patokartat. Charta öfver de Laxpator och Byggnader som Torneå elf förr tiden finnas.. Maatalousministeriön kalastuskartat. Kansallisarkisto, Helsinki.

Hederyd, Olof 1992. Haparanda efter 1809. Tornedalens historia III. Malungs boktryckeri.

Helmeri Puoskarin arkisto.

Junes, Jukka 1918. Lohipadot. Nykyaika 23.11.1918 no 45.

Katsaus Tornionjoen lohenkalastuksen kehitykseen. Lyhennelmä Jalmari Puoskarin juhlaesitelmästä, SVOJAK-Viesti, Vojakkalan kyläyhdistyksen ja koulun tiedotuslehti. 6/1998

Knihtilä, Leena 1981. Tornionjokialueen lohenkalastus 1800-luvulla. Jyväskylän yliopisto.

Kuva-arkistot: Kantojärvi Kaija, Kapraali Niilo, Koskenranta Heikki, Lassila Eeva-Liisa, Pelimanni Sirkka, Pelttari Kirsti

Lewenhaupt, Sten 1892. Historik rörande det regala laxfisket i Torneå Elf. Stockholm.

Liisa Salminen-Anttilan piirros, Tornion kaupunki.

Merckell, A.F. (1790) Karta NederWojakkala by. Lantmäteriet.

Oulun Wiikko-Sanomia 10.7.1868, no 28.

Perä-Pohja. Tornionjoen lohenkalastussopimus. 13.09.1927, no 209.

Rantatupa, Heikki 1988. Alatornion historia. Tornion kaupunki.

Sumu, Ritva-Liisa 1975. Sunkku – Lapin keisari. Helsinki: Weilin+Göös.

Tiger, Oskar 1898a. Karta öfver Sumisaari och Buumi regala Laxpatornas i Torneå Elf framtida läge och utsträckning. Kansallisarkisto, Helsinki.

Tiger, Oskar 1898b. Karta öfver Törmä regala Laxpatans i Torneå Elf framtida läge och utsträckning. Kansallisarkisto, Helsinki.

Tiger O. & Grape U.L 1885-1886a. Karttakirja Tornionjoen kalastamoista & merkintöjä uittoa varten. Tornionlaakson maa-kuntamuseo.

Tiger O. & Grape U.L 1885-1886b. Patoluetteloselvitys uittoa varten. Protokoll & Beskrifning öfver Torne Älfs karta. Tillhör 1906 års flottningsförslag. Olof Hederydin arkisto (Haaparannan kirjasto).

Tornio –lehti. 15.05.1901, no 37.

Vuento, Pertti 1990. Vojakkala: Pirkkamiesten kylä : historiaa ja perimätietoa edesmenneiden sukupolvien muistoksi. Vojakkala: Vojakkalan kylätoimikunta.

www.kesasiika.com

Interreg
Nord
European Regional Development Fund

REGION
NORRBOTTEN

REGIONAL COUNCIL
OF LAPLAND

LAPIN AMK
Lapland University of Applied Sciences

TORNIOHAPARANDA

Luke
NATURAL RESOURCES
INSTITUTE FINLAND

Umeå
FOLKHÖGSKOLA

Länsstyrelsen
Norrbotten